

IRODALOM.

Stefan Zweig: Rotterdami Erasmus diadala és bukása. Fordította: Horváth Zoltán. Bp. 238 l.

Erről a munkáról írni sohasem időszerűtlen. A mű tárgya és az a művészi forma, melyben Stefan Zweig nem is annyira megírja, mint inkább megfesti Erasmusnak, a csendes munka emberének történeti arcképét, nem tartozik a mulandó alkotások közé. Regényes életrajznak minősítik Stefan Zweignak ezt és hasonló írásait s magyar nyelven is vannak utánzói, de az Erasmusról írott mű nem regényes életrajz, hanem csak olyan élvezettel olvasható, mint egy szép regény. Ez a munka több regényes életrajznál. Az ilyen történetírás valóságos művészet. Kétségtelen, hogy a történelem tudomány, de művészetté lesz a történetírás egy ilyen világhírű írásművész kezében, mint amilyen Stefan Zweig és megmarad mégis tudománynak, mert nem kalandozik el az igazság útjáról. Stefan Zweig egyben kiváló pszichológus is, de kitűnő elemzéseiben nyoma sincs a történelemhamisításnak, sőt négyszáz év távlatából is nemcsak a vesékbe lát, hanem egészen a gerincig átlátásként és világosan rajzolja meg a szellem emberének törekény alakját.

Zweig szerint az első békebarát, Erasmus nem ismerte el egyik nemzet fölényét sem a másik felett, hanem valamennyiüket szeretetre méltónak találta. Élete céljának azt tekintette, hogy valamennyi ország, fajta és osztály legjavát, egy nagy szövetségbe egyesítse. Úgy találta, hogy a jelen csak mindig lépcső a tökéletesedés felé. Hiitt benne, hogy meg lehet valósítani a nemzetiség felülemelkedő békét, a saját nemzeti nyelv kikapcsolásával, egy közös nyelv, például a latin használatával.

Erasmus az első és egyetlen reformátor, aki a kath. egyházat az értelem törvényei szerint akarta újjászervezni. Azonban a szellem embere szembekerült a tettek férfiával, Lutherrel, kinek kemény ökle szétzúzta mindazt, amit Erasmus íróttal finoman, gyengéden igyekezett összekötni.

Erasmus életideálja az volt, hogy ne legyen senki vezére, de senki alattvalója sem. Ott van a hazája, ahol a könyv uralkodik s ő lesz az új idők első tökéletes írásművésze. Erasmusban lesz először európai hatalommá az író, de ő hatalmát nem lázításra, bomlasztásra, hanem a közösség, a kiegyenlítés szellemében használta fel. Ez a nagy szellem egy beteges s olyan gyenge testben volt, mely mindig magával hordozta a halált. Életének legfőbb öröme a munka volt s ez a veszedelmesen képzelődő a munkában olyan erős volt, hogy csak 3—4 órát aludt naponként s a többi időt szakadatlanul munkában töltötte. Csak így érthette el, hogy korának világító fátylaja lett s talán egyetlen tudós sem rendelkezett szellemi életéből folyóan olyan viláгурalmi hatalommal, mint Erasmus. Különbén először is nála részesítik ilyen előnyben az örökölt hatalommal szemben a szellem erejét s a kor ez új világszemlélet zászlóhordozójává Erasmust választotta ki. E magas polcon Erasmusnak célja a nyugati világ új szellemi egységfrontjának felállítása: az *Európai Egyesült Államok*. Mielőtt azonban a humanisták kulturoptimizmusa a *világegység* nagy művét megkezdhetette volna, a reformáció véget vetett Európában a szellemi egységnek. A wormszi világtörténelmi gyűlésen Luther akarata tette vált.

V. Károly császár azért hívta össze az augsburgi gyűlést, hogy megteremtse a nyugati világ szellemi és vallási egységét, de ez a gyűlés, bár össze akarta kötni a félig kettészakadt keresztény világot, végérvényesen két hittáborba osztotta szét.

Mikor a hanyatló Erasmus az európai egység szellemében fogant szellemi hagyatékát átadja a következő nemzedéknek, akkor jelenik meg a világtörténelem egyik legdöntőbb könyve Macchiavelli: „Principé“-je, az *erasmusi eszme ellentéte*. A történelem reális keretei között természetesen Európában az erőszak dicsőítése és uralma jutott érvényre. A nagy humanista álom pedig, az európai nemzetek egyesülése a közös kultúra védelme alatt, talán utópia marad. Azonban az idealizmus lángolását meg kell becsülnünk akkor is, ha az eszmék nem jutottak diadalra.

A nagy írásművész, ha 400 év múlva is, de megtalálta a méltóan jellemző írásművészt s a magasztaló jelzők egész tömegét felsorolhatnám e műre, mely az igazság őszinte és pártatlan szeretetével megőrizte s mindvégig megtartotta a történetírás komolyságát és megbízhatóságát a forma művészivé emelésével. Re-

mek és felejtethetlen olvasmány e munka mindazoknak, akik a humanizmusról és a reformáció keletkezéséről élvezetesen akarnak tiszta képet nyerni.

P. Szentmártoni Kálmán.

Dr. Jancsó Elemér: A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII-ik században. Irodalomtörténeti tanulmány. Kiadja az „Ady Endre társaság”. Cluj, 1936 16°, 281 old.

A „Keresztény Magvető” hasábjairól jól ismert Dr. Jancsó Elemér évek óta rendszeresen foglalkozik a magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti vonatkozásaival s e munka első eredményeit, a magyar szabadkőművesség hőskorának történetét a fent idézett vaskos kis kötetben tette közzé. A magyar szabadkőművesség kezdeteiről kevés feldolgozott anyag áll rendelkezésre s ezért szerzőnek elsősorban alapos levéltári kutatásokat kellett végeznie, aminek folyamán a déghi Festetics-levéltár, a budapesti Széchenyi-könyvtár, a Muzeum Egyesület és a sibiui Bruckenthal Muzeum levéltárából számos nagyértékű, eddig ismeretlen művelődéstörténeti dokumentumhoz jutott. Ezek új fényt vetnek a XVIII. századbeli magyar kulturális és politikai viszonyokra és eddig homályban levő szemszögből mutatnak be eseményeket és embereket. A magyar polgárság kialakulásáról alkotott képünk nem volna teljes, ha nem tudnók, hogy a páholyokban találkozik a magyar nemesség a többnyire idegen városi elemmel s ebből olvad össze a következő század uralkodó osztálya; a Martinovics-féle összeesküvés s az első magyar köztársasági forradalom is csak a szabadkőműves mozgalom akkori elterjedtségével válik érthetővé; a testőrgárda irodalmi fellépésének megítélésénél pedig döntő fontosságú a bécsi páholy reájuk gyakorolt hatása. Báróczy, Naláczy, Bessenyei, Bacsányi, Verseghy, Kazinczy, Kármán, Pálóczi Horváthot más szemmel látjuk, ha megtudjuk, hogy a szabadkőművesség uttörői voltak, Transzilvániában pedig Aranka György, Fritsi Fekete Ferenc, Gr. Teleki Sámuel és Gr. Bánffy György kormányzó történeti szerepe nyer szabadkőműves munkásságuk útján új beállítást. Az unitáriusok közül Pákei József filozófia tanár tartozott az uttörők közé, kinek németnyelvű szabadkőműves diplomáját kollégiumi könyvtárunk őrzi. A szabadkőművesség körüli fogalomzavar és homály tisztázásához vezet és művelődéstörténeti ismereteinket is szélesen kiterjeszti Dr. Jancsó hiányt pótló munkája, aminek érdeklődéssel várjuk a folytatását.

Dr. Mikó Imre.

Handbook of the international association for liberal christianity and religious freedom. Szerkesztette: Dr. G. J. Bleeker titkár, London, 1936. 60 lap.

A kopenhágai konferencián kellemes meglepetésként a nemzetközi énekeskönyv kiadása hatott, míg a jelen arnhemi összeállításra megjelent a társulat első évkönyve is, mely szűkre korlátozott terjedelme dacára is, hasznos adatokat gyűjtött egybe. A szerkesztő bevezető szavai után olvassuk Dr. Hall Alfréd elnök komolyhangu bevezetését, Dr. L. Cornisch, az amerikai unitáriusok elnöke a mozgalom céljairól, Dr. W. H. Drummond volt főtitkár a konferenciák multjáról ír kedves sorokat. Dr. Nordhoff titkár a mozgalom szervezetét, Dr. van Holk professzor pedig a szabadelvű teológia körvonalait ismerteti. A következőkben két-két oldalra terjedő cikkek az egyes országok tagszövetségeit ismertetik. Husz szerző rövidrefogott angolnyelvű ismertetésben számol be egyháza illetve szövetsége munkásságáról. Országrészünk unitáriusairól Dr. Boros György püspök, a magyarországi unitáriusokról Dr. Csiki Gábor lelkész irtak vázlatos ismertetést, melyek világos képet adnak egyházunk állapotáról még akkor is, ha megjegyezzük, hogy annak multtravonatkozó történetiszemléletével nem mindenben tudunk egyet érteni. A nemzetközi nőmozgalom munkáját Miss. R. Lee, az ifjusági szervezet célkitűzéseit H. H. Cheetham lelkész ismertetik. A könyvet az eddigi konferenciák időrendi felsorolása és a gyűjteményes kiadványok ismertetése fejezi be. A husz ország unitárius és szabadelvű protestánsai között ott találjuk az amerikai unitárius és univerzalista, az angol unitárius és szabad keresztény, a holland, dán, svéd, norvég, eszt, belga és francia szabadelvű protestántizmus és külön az elzászi evangélikus egylet ismertetését. A német és franciasvájci, valamint a németbirodalmi mozgalmak vázolását, a cseh nemzeti egyház és unitárius gyülekezet ismertetését, valamint az indiai Brahmo Somaj és a fülöpszigeti Független Egyház rajzait. Minden egyes ismertetés írója az illető egyház vagy mozgalom hivatalos reprezentánsa, s így ismertetésük a hivatalos álláspontot tünteti fel. Remélni merjük, hogy a hasznos, de csak lexikális adatokat tartalmazó kis kézikönyvet majd soron fogja követni az egyes országok és egyházak életét ismertető nagyobb könyvsorozat is. Ennek a kis könyvecskének magyar nyelven való megjelentetése így is hasznos szolgálatot tenne tájékozódásaink során. *Ferencz József.*

Prof. Dr. J. Lindeboom : Geschiedenis van het Vrijzinnig Protestantisme. A szabadelvű protestántizmus története.

Irta: Dr. J. Lindeboom a groningeri egyetem nyilv. r. tanára, három kötetben 188+191+233 lapokon, megjelent az 1929, 1933 és 1935. években.

Az arnhemi konferencián a holland felszólalók több ízben emlegették ezt a munkát, mely az európai és amerikai szabadelvű protestántizmus fejlődéstörténetét foglalja össze, hosszú évekre terjedő hatalmas munkával. A konferencia egyik holland résztvevője, Da, W. H. Vaillant remonstráns lelkész nő szives segítségével átlapoztuk a könyvet, s annak a magyar unitárizmusra és protestántsabadelvűségre vonatkozó a III. kötet 181—183 lapjain található részét német fordításban megszereztem a magam részére.

A munka első kötetében a fejlődés menetét a szabadelvű protestántizmus kialakulását Lessing haláláig — 1781 — a másodikban a modernizmus kialakulásáig — 1870 — hozza el, míg a harmadik kötet az utolsó ötven év történelmi fejlődésének arcát ismergetti. A tudós szerző, aki a holland és a középkori latin irodalom mellett, az angol, német és francia forrásokat is eredetiben használta, az első két kötetben egy szó említést sem tesz az ardeali magyar unitárizmusról. A harmadik kötetet már 1935-ben írta meg, tehát egy évvel a kopenhágai konferencia után, ahol ott tartott egyháztörténelmi előadásait éppen a teológiai szeminárium előadásain résztvevő egyik fiatal ardeali unitárius lelkész illetve erős bírálattal, még sem tudott alapos munkát végezni. Az, amit adott, nem mondható hibásnak. Református források nyomán ismerteti a múlt század utolsó negyedének református szabadelvű mozgalmait, melyek jórészt Kovács Ödön és társai köré csoportosultak, s azután egy egészen cérnavékony vázlat után megkísérli, hogy az ardeali magyar unitárizmus teológiai fejlődésének utolsó ötven esztendejét ismeresse. Amit az egyház élete utolsó tizenöt esztendejének harcáról és nehéz küzdelmeiről amerikai források nyomán ír, az megfelel a valóságnak és hű tükre a helyzetnek. Ezeknek a soroknak nem is az a célja, hogy bírálják, Lindeboom kétségkívül jószándéku, néhány oldalas fejtegetéseit, hanem az, hogy ennek kapcsán reámutassunk egyházi külföldi kapcsolataink számos gyöngeségének egyikére. Ezt a munkát a hollandiai szabadelvű protestántizmusnak — melynek lélekszáma ma nyolcszázezren felül áll — egy reprezentáns tagja írta, s szó van arról, hogy a munkát ugyanennek a mozgalomnak segítségével német vagy angol nyelv-

ven az egész művelt világ tudós olvasóközönsége előtt is hozzáférhetővé tegyék. A magyar unitárius egyháznak a hollandiai remonstráns egyházzal századnál továbbtartó erős és szerves kapcsolata volt, melynek két maradandó emléke Szentábrahámi püspök szisztématisz teológiai munkája és a leégett cluji templom felépítésére Dimény Pál utján gyűjtött adományok. Ezt a holland író teljesen figyelmen kívül hagyja, amiből következik az, hogy ezt a hollandusok ma nem ismerik. Erre vonatkozóan bizonyítékom Dr. Blokker lelkész, a remonstráns egyház szorgalmas történészével folytatott beszélgetésem, aki szintén csak épen, hogy hallott, a remonstráns és ardeali kapcsolatokról. Ez az éremnek azonban csak az egyik oldala. A világháború óta a nemzetközi unitárius és szabadelvű protestáns szövetségben a hollandusok átvették a vezetőserepet. Az 1922. évi leideni és az 1930. évi arnhelemi konferencián egyházunk képviselői hivatalosan is ott vannak, az 1934. évi kopenhágai gyűlésen számos hollandussal, köztük épen a könyv szerzőjével is találkoznak néhányan, a mozgalom holland titkár-professzora 1932-ben meg is látogatja ország-résznünket, és mégis olyan ügyetlenek vagyunk, hogy nem tudjuk magunkat, életünket, mozgalmunkat, unitárius multunkból táplálkozó jelenünket észrevétetni. Ezek nem a szemrehányás, hanem a marcangoló, emésztő önvád gondolatai. Egyoldalú angol és amerikai rajongásunkkal lassan odajutunk, hogy a mellettünk élő európai államok szabadelvű protestánsai tudományos dolgozataikban, az unitárius gondolat és szellem fejlődését ismertető munkáikban csak néhány oldalas lexikonszerű riportadatot adnak rólunk, sajnálkozva jelen életünk nehézségei felett, de egy szavuk sincsen eszméink és életünk ismertetésére. E könyv kapcsán legyen új tanulságunk az a tudat, hogy komoly munkát egyoldalúsággal és szűklátókörűséggel végezni sohasem fogunk. Azok, akik a vezetésre vállalkoztak és hivatottak, lássák és érezzék ezt is feladatukul, mert ez is van olyan fontos, mint a többi lényeges kérdés. A „to be or not to be“ kérdés-komplexumába a magyar unitarizmus külföldi kapcsolatainak, holland, német, francia és svájci oldalra való kiépítése is beletartozik, s akik ezen fáradoznak, jóakaratu ajkbiggyesztés helyett, legalább is segítséget és szándékaik őszinteségének elismerését kéri és várják.

Ferencz József.

Dr. Simons Minot—Simén Dániel: Egy modern Istenhit. 8°, 124 old. 1937. „Pallas“-nyomda Cluj. Lapzártakor értesültünk, hogy az Iratterjesztő Szabadelvű Értekezések sorozatában megjelent.

Dr. Mikó Imre: A romániai magyar kisebbség panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt. A Hitel múltévi 3. számában megjelent hosszabb tanulmányát adta ki könyvalakban a szerző, aki nagy jogi felkészültséggel tárgyalja a kisebbségi magyarságnak a védelmére rendelt népszövetségi Tanáccsal való viszonyát, valamint a más kisebbségek helyzetét is. Egyenként ismerteti a romániai magyar kisebbség beadványait és azoknak elintézési módját 1920-tól napjainkig, amelyek sajnos, soha sem jártak teljes eredménnyel. Részletes tájékoztatót kapunk a magyarországi hivatalos és nem hivatalos beadványokról is. A mérsékelt eredménynek nem a kisebbségek, vagy egyes államok az okai, hanem a Népszövetség eljárása, amely a kisebbségi sérelmek orvoslását nem jogi, hanem politikai szerve bízta. *b. gy.*

Ütő Lajos: Nébó hegyén. A szerző bölcső mellett és myrtusok között tartott beszédeinek előbbi kötetei után most temetési beszédeit adta ki gondos és izléses kötetben. Szép gondolatok és tiszta érzések adják meg beszédeinek értékét, azonban érzelmei nem egyszer elragadják és tulságos liraisága már-már a beszéd rovására megy. A hangulat tisztaságát stílusának avatagsága zavarja néha, máskor pedig az idegen szavaknak és görög mitológiai meg ehhez hasonló neveknek indokolatlan, könnyen elkerülhető használata kelti fel a kritikai érzék tiltakozását. Ezek mellett viszont nagy érdeme, hogy az egyházi beszédet művészivé igyekszik tenni, új lehetőségeket keres, hogy felfrissítse a beszédszerkesztés és előadásmód megkövesedő formáit. Néha a novellairó eszközeit használja és ahol ennek a módszernek nagy lehetőségei nem ragadják el, igen szép eredményeket mutat fel. *b. gy.*

Pályázati hirdetés.

Az Unitárius Irodalmi Társaság Dr. Ferenczy Géza elnök ur adományából a következő pályázatokat hirdeti:

1. Irandó egy unitárius tárgyú és vonatkozású regény. Jutalma 4000 azaz Négyezer lej. Terjedelme 8—10 nyomtatott iv lehet. Határidő: 1938 szeptember hó 15.

2. Megirandó bármelyik unitárius egyházközség története. Terjedelme egy nyomtatott iv lehet. Jutalma 1000 azaz Egyezer lej. Beadási határidő: 1937 december hó 31.

3. Irandó egy unitárius vonatkozású és tárgyú elbeszélés. Jutalma 1000 azaz Egyezer lej. Terjedelme egy nyomtatott iv lehet. Beadási határidő: 1937 szeptember hó 15.

A pályamunkák idegen kézírással vagy gépirással és jeligés levéllel ellátva az Unitárius Irodalmi Társaság főtítkárához P. Szentmártoni Kálmán tanárhoz (Cluj, Colegiul Unitarian) adandók be. Cluj, 1937 január hó 18.

P. Szentmártoni Kálmán,
főtítkár.

Vári Albert,
elnök h.

KÜLÖNFÉLÉK.

Olvasóinkhoz. A „Keresztény Magvető“ a jelen számmal a LXIX-ik évi pályafutását kezdi meg. Ugyanennyi kötettel gazdagította az unitárius egyházi irodalmat. Felbecsülhetetlen szellemi értéket mentett meg a multból a jelen és jövő számára. Nemcsak unitárius, hanem általános kulturszempontról is nélkülözhetetlen; midőn a mai idők szélsőséges világrámlatai között igyekszik megjelölni azt az utat, amely szebb jövő felé vezet. Azonban, hogy hivatását betölthesse, az az olvasók támogatásától is függ. Az a kérésünk az új év alkalmából, hogy előfizetéseiket megújítani s újabb előfizetők gyűjtésével célunk megvalósításához közelebb juttatni sziveskedjenek. Előfizetési díja Romániában 200 lej. Magyarországon 8 Pengő, amely összeg az Országos Központi Hitelszövetkezetről (Budapest, V., Nádor-u. 22 sz.) levő folyószámlánkra befizethető.

A szerkesztőség.

Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlése. Az Unitárius Irodalmi Társaság közgyűlését 1936 december 12-én tartotta. Dr. Ferenczy Géza elnök megnyitójában meleg szeretettel emlékezett meg az elmúlt év irodalmi eredményeiről s egyben megállapítja a jövőben követendő irányvonalat, melynek abban kell csúcsosodnia, hogy készüljenek el az egyes egyházközségek történetei, hogy végre már meg lehessen írni az unitárius egyháztörténelmet. Egyházi irodalomtörténetünk egyáltalán nincs, ennek elkészítése szintén elsőrendű irodalmi feladat. Hogy az Irodalmi Társaságot céljaihoz közelebb juttassa, a nagyrebecsült elnök újabban megint 16.000 lejt adományozott az „Unitárius Irodalmi Társaság“ céljaira, amint ez folyóiratunkban közölt elnöki megnyitójában látható. Közgyűlés ezt lelkes éljenzéssel vette tudomásul s a nemesszívű adományozónak jegyzőkönyvileg fejezte ki hálás köszönetét. Következett S. Nagy László titkári jelentése, mely sze-